

Обуна индекси – 1323

Ислом тафаккури • Исламская мысль • Islamic Thought • الفكر الإسلامي

Islom tafakkuri

ISSN 2181-9572

ЎЗБЕКISTON ХАЛҚАРО ИСЛОМИ АКАДЕМИЯСИ

Ислом – тинчлик ва эзгулик дини

2024-yil
3-maxsus son

МУНДАРИЖА

З.М.Исломов. “Икки жаҳон қуёши” нинг ёшлар тарбиясидаги ўрни 3

Г.Н.Наврўзова. Тириклик – тинчлик ва хотиржамликдир 6

Н.Мухамедов. Ҳазрати Имом Қафқол Шошийнинг давлатлар ўртасида тинчлик муносабатларини таъминлашдаги ўрни 11

Р.Б.Матибаева, Л.К.Рысбекова. Ислам: ценности добра и мира в контексте исторических и современных реалий 17

С.Н.Джураева. Китоб туманидаги тасаввуф вакиллари номлари билан боғлиқ зиёратгоҳлар..... 22

З.Дж.Арипова. Миср мамлуклари даврида бағрикенглик 27

Д.О.Раҳимжонов. Мовароуннаҳр уламоларининг ҳадис илми ривожига қўшган ҳиссаси..... 32

Ш.Бобожонов. Бухоро воҳасида “Етти пир” этимологиясининг шаклланиши 37

М.Алимова. Имом Доримийнинг ислом илмлари ривожига туганган ўрни 41

З.Нажмиддинов. Хоразмлик фақиҳ Мухтор аз-Зоҳидий ва унинг ҳанафий фикҳи ривожига туганган ўрни..... 48

А.Тургунова. Islom dinida keksalikning maqomi: tajriba va tarbiya metodlaridan foydalanish..... 53

Н.М.Мулласодиқова, З.Н.Шокирова. “Фотиҳа” сураси оятларининг балоғати 57

Sh.Avazova. Islom huquqida fiqhiy qoidalarning ishlab chiqilishi va ularning ahamiyati 61

С.У.Примов. Имом Абу Ҳанифанинг кадарийларга раддиялари..... 66

Н.К.Ибрагимова. Илк ислом даври халқаро муносабатларида тинчлик ғоялари 71

Муассислар:

Дин ишлари бўйича қўмита,
Ўзбекистон мусулмонлари идораси,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси

Бош муҳаррир:

Уйғун ҒАФУРОВ

Нашр учун масъул:

Иродаҳон ҒАФУРОВА

Таҳрир ҳайъати:

Нурислон ТУХЛИЕВ
Зоҳиджон ИСЛОМОВ
Аҳаджон ҲАСАНОВ
Матлюба КАХХАРОВА
Илҳомжон БЕКМИРЗАЕВ
Иродаҳон ҒАФУРОВА

Жамоатчилик кенгаши:

Содиқ ТОШБОЕВ
Неъматулло МУХАМЕДОВ

Муҳаррир:

Дурбек РАҲИМЖОНОВ

Рус ва инглиз тили муҳаррири:

Разия МАТИБАЕВА

Бадий муҳаррир:

Лутфулло АБДУЛЛАЕВ

Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлигида
2018 йил 17 сентябрда рўйхатга олинган.
Гувоҳнома рақами – 0968.
Йилда ўн иккита сонгача нашр этилади.
Нашр кўрсаткичи – 1323.
ISSN 2181-9572

Таҳририят манзили:

Тошкент ш., А.Қодирий кўчаси, 11-уй.
Тел./факс: (+99871) 244-00-91
E-mail: islomtafakkuri@iiau.uz

Ўзбекистон Республикаси Дин ишлари бўйича қўмитасининг 02.10.2024 йилдаги 03-07/5945-сонли хулосаси асосида тайёрланди.

Қўлёзмалар қайтарилмайди.
Мақолалар кўчириб босилса ёки иқтибос олинса, «Ислам тафаккури» журналидан олингани кўрсатилиши шарт.
Журнал саҳифаларида Аллоҳ таоло исмлари, Қуръони карим оятлари ва ҳадислар берилаётгани сабабли уни ножоиз жойларга ташламанг.

Журналдаги мақолаларда берилган маълумотларнинг тўғри ва оригиналлиги учун муаллифларнинг шахсан ўзлари масъулдирлар.

Босишга 16.04.2023 йилда рухсат берилди.
Қоғоз бичими 60x84 1/8. Офсет усулида босилди. Шартли 32,6 б.т. Буюртма: Адади 100 дона.

Ўзбекистон халқаро ислом академияси нашриёт-матбаа бирлашмаси босмаҳонасида чоп этилди.
Тошкент ш., А.Қодирий кўчаси, 11-уй.

НАВРЎЗОВА Гулчехра Нигматовна

Бухоро муҳандислик-технология институти
Ижтимоий фанлар кафедраси профессори,
фалсафа фанлари доктори
email: premium.progress@mail.ru

ТИРИКЛИК – ТИНЧЛИК ВА ХОТИРЖАМЛИКДИР

ЖИЗНЬ – ЭТО МИР И СПОКОЙСТВИЕ

LIFE IS PEACE AND CALM

Аннотация: Мақолада Хожя Юсуф Ҳамадонийнинг “Рутбат ул-ҳаёт” – “Ҳаёт мезони” асаридagi асосий тушунча – тириклик, тинчлик ва хотиржамлик эканлиги масаласи фалсафий таҳлил этилган. Асарда инсонларнинг бир қисми дунё, яъни моддий нарсалар билан осуда, тинч ва сокин эканлиги, иккинчи қисми эса илоҳий маънавий нарсалар билан хотиржамлиги ёзилган. Асарда бу икки гуруҳ инсонларнинг қиёслаш асосида нафси бошқариш ва ҳақиқий инсон бўлиш масалалари ёритилган.

Калим сўзлар: Хожя Юсуф Ҳамадоний, “Рутбат ул-ҳаёт”, тириклик, инсон, тинчлик, хотиржамлик, аҳиллик, нафс, тана, рух, инсонийлик, ҳайвонийлик.

Abstract: This article offers a philosophical analysis of vitality, peace, and tranquility as central concepts in Khoja Yusuf Hamadani’s “Rutbat ul-hayat” (“Criterion of Life”). Hamadani’s work contrasts two perspectives on the meaning of life: one that prioritizes material wealth and another that emphasizes spiritual fulfillment. Through a comparison of these perspectives, the article explores the themes of self-control and the cultivation of a virtuous character.

Keywords: Khoja Yusuf Hamadani, “Rutbat ul-hayat”, life, human, peace, tranquility, harmony, soul, body, spirit, humanity, animality.

Аннотация. Статья посвящена философскому анализу концепции жизненной силы, мира и спокойствия как центральной идеи в произведении Ходжи Юсуфа Хамадани «Рутбат ул-хаят»

(«Критерии жизни»). Автор рассматривает две противоположные точки зрения на критерий жизни, представленные в трактате: материальное богатство и духовное совершенство. В статье анализируются вопросы самоконтроля и характеристики совершенного человека, основываясь на сопоставлении этих двух подходов к пониманию жизни.

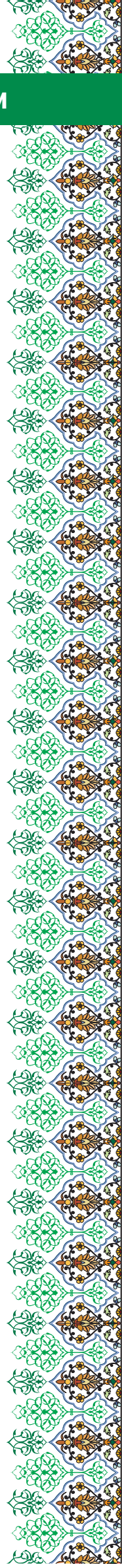
Ключевые слова: Ходжа Юсуф Хамадани, «Рутбат ул-хаят», жизнь, человек, мир, спокойствие, гармония, нафс, тело, душа, человечность, животное начало.

КИРИШ

Тинчлик энг олий неъматдир. Тинчлик ва хотиржамлик фаровонлик ва иқтисодий тараққиётнинг, инсонлар бахтли яшашининг асосидир. Тинчлик бўлмаган жойда уруш-жанжал юз беради. Халқимизнинг “Бир кун уруш бўлган жойдан қирқ кун барака кетади” деган ҳикматли гапларида чуқур маъно бор. Чунки, уруш-жанжаллар инсонлар, халқлар соғлигига ҳам, иқтисодий раванкига ҳам катта зарар келтиради. Инсонларга тинч, сокин, хотиржам яшаш сирлари, йўлларини ўргатувчи асарлардан бири Юсуф Ҳамадонийнинг “Рутбат ул-ҳаёт” асаридир.

Бухорои Шарифни дунёга танитган Етти Пир, шунингдек, Яссавия таълимотининг асосчиси Аҳмад Яссавийнинг улуғ ва мўътабар устози Юсуф Ҳамадоний (1048-1141)нинг ҳаёт йўли, маънавий меросини ўрганиш долзарб масаладир[7]. Юсуф Ҳамадоний Ўрта Осиё худудида вужудга келиб, бутун жаҳонга машҳур бўлган Хожягон таълимоти каби Яссавия таълимотининг ҳам вужудга келишида ўзининг ғоялари билан дастлабки тамал тошини қўйган. Туркистонда ўз шоғирдларининг сеvimли устозига айланган Аҳмад Яссавий ҳам айнан ушбу буюк устоздан таълим олгани боис камолот даражасига эришган. Абдулхолик Гиждувоний ва Аҳмад Яссавий Юсуф Ҳамадоний таълимотини ривожлантириб ўз мактабларини яратганлар[12, 13, 15, 16]. Бу таълимотлар асосида эса Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд ҳам Нақшбандия таълимотини яратди[4-6, 8-11, 15]. Мазкур таълимотларнинг ғоялари ҳозирги кунда ҳам маънавий иммунитетни шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Юсуф Ҳамадонийнинг “Рутбат ул-ҳаёт” асари илк бора Сайфиддин Сайфуллоҳ ва

Нодирхон Ҳасанлар томонидан 2003 йили ўзбек тилига таржима қилиниб, “Ҳаёт мезони” номи билан “Янги аср авлоди” нашриётида чиқарилди ва халқимиз бу нодир меросдан баҳраманд бўлди. Таржимонлар Юсуф Ҳамадонийнинг “Рутбат ул-ҳаёт” асарини нашрга тайёрлаган ва муқаддима ёзган доктор Муҳаммад Амин Риёхий ва шу рисола туркчага таржима қилган Наждат Тўсунлар нусхалари асосида ўзбек тилига ўгириб, китобхонларга тақдим этганлар.

Юсуф Ҳамадонийнинг “Рутбат ул-ҳаёт” асари дин ва тасаввуфнинг нозик саволларига жавоб тарзида ёзилган. Ўн тўртта саволга жавоб бериш жараёнида инсон камолоти учун муҳим бўлган тушунчалар – инсон, унинг танаси, нафси, қалби, руҳи, ислом, иймон, эҳсон, зикр, фикр, амал, дунё ва охират билан боғлиқ масалалар атрофида таҳлил этилган.

Инсон олий кадрят бўлган Янги Ўзбекистонда жамият фаровонлиги ва тараққиёти ҳар бир инсоннинг ўзлигини англаши, ҳаётини мазмунли ўтказишига боғлиқ. Юсуф Ҳамадоний “Рутбат ул-ҳаёт” асарида инсонни барча махлуқотлар ичида энг улуғ хилқат эканлигини таъкидлаган. Аммо, гўзал тақвимда яратилган инсонда камол топиб, илоҳийлик даражасига юксалиш бахти билан бирга таназзулга учраб, ҳайвоний даражага тушиб қолиш хавфи ҳам мавжуд. Асарда “инсонийлик” ва “ҳайвонийлик” сифатлари, белги ва хусусиятлари очиб берилган.

Асарда инсон ҳаёти уч босқичга: ислом билан яшаш, иймон билан яшаш ва эҳсон билан яшашга ажратилган ва ҳар бир даража учун хос бўлган асосларни таҳлил этади.

АСОСИЙ ҚИСМ

“Рутбат ул-ҳаёт” асари “Тирик (жонли) ким ва тириклик (ҳаёт) нима?” – деб берилган саволга Юсуф Ҳамадонийнинг: “Билгинки, басират ва яқин аҳли қошида тирик – бу тинч-осуда кишидир. Тириклик эса тинчлик – хотиржамликдир”, [17;10-11] деган жавоби билан бошланади. Юсуф Ҳамадоний асарда инсонларнинг бир қисми дунё, яъни моддий нарсалар билан осуда, тинч ва соқиндир, иккинчи қисми эса илоҳий, маънавий нарсалар билан хотиржамдир, деб ёзади. Биринчи гуруҳ дунё моли, безакларини жамлаш, тўплаш билан

яшайди. Бундай ҳаёт тарзини Юсуф Ҳамадоний алданиш, жуда қадрсиз ва тубан даража, деб таърифлайди. Чунки, бундай одам ҳайвон, ҳашарот, кушлар билан баробардир, улар каби эрта-ю кеч қорнини тўйдириш ғамидадир.

“Парранда, дарранда ва ҳашаротларни бўйсундирган, фаҳму ақл ва омонат юклатилган муаззам ва мукаррам инсоннинг тасалли топиш мақоми ва мартабасининг мазкур ҳайвонлар билан тенг мавқеда бўлиши нақадар уят ва хунукдир” [17;12] – дея таъкидлайди Юсуф Ҳамадоний. Дарҳақиқат, бундай инсонлар ҳайвонлар каби ейиш, ичиш, жуфтлашиш, маскан ва либослари билан ором ва тасалли топади. Шунингдек, ўзининг инсоний мақоми ва даражасини сира ўйлаб кўрмайди. Ҳолбуки, Аллоҳ инсонни ҳайвонлардан устун, азиз ва бутун борлиқнинг гултожи қилиб яратиб, жамики мавжудотни унга бўйсундирди. Юсуф Ҳамадоний бундай тубанликка тушган инсонларга қарата куйинчаклик билан мурожаат қилади: “Бу ожиз, бечора ва унутувчан инсон “Махлуқотни бошқариш ва мусаххар қилиш (бўйсундириш) либосини менга нима учун кийдирдилар?”- деб ўйламайдими?”. Илм, заковат ва идрок тожини бутун яратилган орасида нима учун менинг бошимга кўйдилар? Ибодат ва бандалик ёзувини нега менинг пешонамга ёздилар? Кўкларда ва ерда менинг номимни нима учун дўстлик ва муҳаббат билан машҳур қилдилар? Бир юз мингдан ортиқ пайғамбарлик нуқтаси, саййидлик унсури ва саодат марказини барча махлуқот орасидан нима учун фақат мени Ҳаққа даъват қилиш учун юбордилар?” [17;13] Бу билан Юсуф Ҳамадоний инсонни онгли, фаҳм-фаросатли қилиб яратилганлигини таъкидлаб, у инсонийлик даражасида яшаши лозимлигини уқтиради. Юсуф Ҳамадоний ҳайвонийлик даражасидан юқорига чиқа олмаган кишиларни ғофил деб атади ва аксинча, ўзини англай олган ҳамда инсонийлик даражасига юксалганларни огоҳ ва ҳушёр кишилар дея таърифлайди.

Инсониятнинг тинч яшаши нафснинг тарбияланганлигига боғлиқ. Юсуф Ҳамадоний “Рутбат ул – ҳаёт” асарида нафс масаласига алоҳида эътибор қаратади. У нафсни – “Инсон вужудининг ҳаммоли ва вужуд ишларини бажарувчи улов”, [17;14] - дея таъриф беради. Ейиш, ичиш, кийиниш ва оила қуриш нафснинг истакларидир. Нафс истакларини меъёрда сақлаш, жиловлай олиш инсон камолоти учун

жуда муҳим ҳисобланади. Нафс истаклари хаддан ошса, меъеридан ортса инсон тубанлашиб, нафс қулига айлана боради. Муаллиф фикрича, инсон бу моддий оламда қисқа муддат яшаб ўтувчи мавжудот эмас. Бу олам инсон учун охиратнинг зироатгоҳидир. Яъни, инсон ҳаёти давомида қилган ҳар бир эзгу ва хайрли амаллари охират учун заҳира бўлиб йиғилиб боради. Шунинг учун инсон ўз нафси ва истакларига ўз эҳтиёжи даражасида ҳамда меъерда муносабатда бўлиши лозим. Инсон ҳамиша ўз нафсини жиловлай олиши лозим.

Юсуф Ҳамадоний инсоншунос олим. У ҳар бир инсоннинг эҳтиёжлари турлича бўлишини, тана хусусияти ва миқдори билан фарқ қилишини асослаб беради. Тана инсонга эзгу ва хайрли ишлар учун хизмат қилиши лозим. Бу борада Юсуф Ҳамадоний қуйидагича фикр билдиради: “Бадан дин йўлида ғозийнинг отидан ва ҳожининг туясидан афзал бўлмаганидек, тубан ҳам эмас”. Эзгулик йўлида хизмат қилаётган инсон танасининг эҳтиёжларини қондириш ҳаётий заруратдир. Мазкур фикр халқимизнинг “Мен ейиш учун яшамайман, балки яшаш учун ейман”, деган ҳикматли сўзларига ҳамоҳангдир. Ҳою ҳавасларга берилиб, нафс истаклари учун яшайдиган кишининг танасини Юсуф Ҳамадоний қароқчи ва йўл тўсарларнинг оти ҳамда туясига ўхшатади.

Асарда “Қўли ва тилидан бошқа мусулмонлар хотиржам бўлган киши ҳақиқий мусулмондир” деган ҳадисни шарҳлаш асосида, нафсининг меъерини билган инсон бировга озор етказмайдиган, яхши-ёмонни, ҳалол-ҳаромни биладиган хушмуомала киши сифатида таърифланади.

Исломи тинчлик, хотиржамлик, аҳилликка чорловчи диндир. Юсуф Ҳамадонийнинг фикрича, агар инсон танаси эзгулик йўлида хизмат қилса, ислом билан яшаш ҳисобланади. Бундай ҳаёт тарзи натижасида тана покланиб қалб поклигига эришилади. Покиза қалбда иймон гавҳари яшайди ҳамда эзгу ниятлар ҳосил бўлади. Ана шундай яшаш тарзини аллома иймон билан яшаш дея таърифлайди. Шунингдек, аллома Аллоҳ инсонни кўриб тургани каби ва инсон ҳам унинг мавжудлигини ҳис қилиб ҳаракатда бўлишини эҳсон билан яшаш дея таъкидлайди.

Нафсининг истаклари асосида уруш-жанжал манбаи бўлган ғазаб ва нафрат туғилади.

“Рутбат ул-ҳаёт” да Юсуф Ҳамадоний ғазаб хусусида қуйидагича таъриф беради: “Ғазаб шундай бир иллатки, на тадбиркор ақл ва на буюрувчи қалб унга бас келаолмайди. Бу иккови ғазаб оловининг таъсирида сўниб, бу ҳолдаги кишидан ақлга мақбул бўлмаган ва кўнгилга ўтирмайдиган баъзи ишлар юзага келади” [17;33]. Ғазаб илллати инсоннинг нуруни ўчириб, ҳайвоний ҳис-туйғулар оловида ёндиради. Асарда Юсуф Ҳамадоний ғазаб илллатидан қутулиш йўлларини кўрсатади. Инсон тинч-хотиржам яшаши учун ғазаб қуввати устидан ғолиб чиқиши керак. Алломанинг фикрича, инсон ғазабланган вақтда ўзини жиловлай олсагина ҳақиқий кучли кишига айланади.

Мазкур асар инсоннинг ўзлигини англаши йўлидаги муҳим тушунчаларни - тана, қалб, рух, сир каби мураккаб тушунчаларни илмий ўрганиш борасида қимматли манба ҳисобланади. Юсуф Ҳамадоний инсон танасининг сўзи ва бажарадиган ишларини бодом ёки ёнғоқнинг пўстлоғига, қалб тафакқурини уларнинг мағзига, инсон руҳи ва сирини эса бодом ёғига ўхшатади. Муаллиф асарнинг яна бир бошқа жойида баданнинг сўз ва амалларини юлдузга, қалбда уйғонадиган фикр ва тушунчаларни ойга, инсон руҳи ва сирини қуёшга ўхшатади. Инсон руҳига аслларнинг аслидир, дея таъриф беради.

Асарда Қуръон оятлари асосида одамнинг вужудга келиш жараёнига эътибор қаратилади. Она раҳмида Аллоҳ қудрати билан фарзандга жон ато этилиб, аввал у нутфа – бир зарра сув, кейин алақа – лахта қон, сўнгра парча гўшт ва суяк яратилади. Рух бутун инсон баданини доимо ҳаракатга келтиради. Инсон ирода ва ихтиёри ҳам руҳ орқали юзага чиқади.

Юсуф Ҳамадоний Қуръон оятлари ва ҳадислар асосида инсонларнинг турфа хусусиятларга эга кишилар эканлигининг сабабларини изоҳлашга эътибор қаратади. Аллома бунга сабаб инсонларнинг фитратлари турли хил маъданлар ва тупроқлардан яратилганлигидадир, дея изоҳлайди. Турфа хилдаги одамларни бир-бирига яқинлаштирадиган амал – бу ўзаро саломлашиш эканлигини уқтиради. Дарҳақиқат, “Ассалому алайкум” ибораси “Мен сизга тинчлик-хотиржамлик тилайман” деган маънони англатади. “Салом” деган сўз арабчадан олинган бўлиб, “тинчлик” деган

маънони англатади. Бу сўз Қуръони Каримда 40 (қирк) марта учрайди. Халқимиз маънавий меросида тинчликнинг аҳамиятини ёритиб берувчи таъсирчан, тарбиявий аҳамиятга эга бўлган жуда кўплаб ривоятлар мавжуд. Уларда тинчлик ҳукм сурган жойдагина инсон фаровон яшаши учун зарур бўлган саломатлик, бойлик, бахт ва саодатга эришиши мумкинлиги кўрсатилган.

Тадқиқотларда хотиржамлик инсон баркамоллигининг мезони эканлиги баён этилган [3;105-109]. Дарҳақиқат, тинчлик ва хотиржамлик инсоннинг ўзидаги бор имкониятларини эзгу ишларга сафарбар этишига ёрдам беради. Руҳий осойишталик, тана саломатлиги, қалб сокинлиги учун ҳам тинч – осуда ҳаёт зарурдир [1;90-96].

Юсуф Ҳамадоний тана истакларини нафс билан боғлайди, нафсни жиловлаш ва танани инсоний вазифаларни бажариш учун зарурий даражада озиклантиришга доимий амал қилган тақдирдагина инсон ўз мақоми мезонга мос келади, деган хулосага келади. “Маълумки, ўсимлик, ҳайвон, одам – табиатан бир хил жонзотлардир. Уларнинг ҳаммаси бирдек нафсга эга” [14;28], - дейди профессор О.Файзуллаев ва буни куйидагича таҳлил этадики, ўсимликлар нафси чегараланганлиги боис улар ҳаёт учун зарур меъёрдан ортикча озуқа олишга эҳтиёжи йўқ. Ҳайвон ва одамда эса озик-овқатларни керагидан ортикча истеъмол қилиш ҳоллари учраб туради. Бу нафснинг жиловланмаганлиги оқибатидир. Меъёрдан ошган нафс зарарлидир. Шунинг учун ҳам нафсга берилиш ҳайвон даражасида тубанлашишдир.

Юсуф Ҳамадоний тана истакларига берилган, нафс истакларига кўмилган одамларни “дунё билан тирик” ва ҳайвон мақомидагилар деб таърифлайди. У Ҳақ таоло зикри ва амри билан ҳаловат топувчи кишиларни “Мавло билан тирик” дейди ва ҳақиқий инсон деб улуғлайди.

Инсон камолоти учун ўзлигини билиш ва ҳузур ҳаловатининг манбаларига эътибор қаратишни муҳим деб билиб, Юсуф Ҳамадоний то ҳузур-ҳаловат манбаи ўзгармаса, ҳаёт – тириклик ўзгармайди, деган фикрга келади. Алломанинг таъкидлашича, ҳақиқий инсонда бадан ислом учун ишлайди ва яшайди. Қалб эса иймон учун ишлайди ва яшайди. Кўнгилнинг ёрдамисиз бадан бир иш қилолмайди, бадансиз эса кўнгил мушоҳада ва висолга эришолмайди.

Бадан кўнгилга, кўнгил баданга чамбарчас боғлиқ. Баданнинг исломи – мусулмончилиги кўнгил ёрдамисиз, кўнгилнинг иймони эса бадан кўмагисиз рўёбга чикмайди. Булар орасида фарқ шундаки, ғайбни кўриш ва идрок этишда қалб пойдевор вазифасини бажаради, бадан эса бунга бўйсунди. Биринчи бўлиб, кўз кўради, ундан кейин ғайбий тушунча юзага келади. Чунки, ислом билан тасалли топишда аввало зоҳирий бадан, сўнгра эса иймон билан таскин топишда ботиний қалб асос ҳисобланади.

Юсуф Ҳамадоний инсон танаси билан боғлиқ истакларни нафс деб атайди, нафс жиловланса тана итоатда бўлади ва бундай тана эзгуликка хизмат қилгани учун мусулмон мақомига етади, дейди.

Юсуф Ҳамадоний инсоннинг маънавий камолотини қалб, сир ва руҳ ҳолати билан боғлайди. Аллома фикрича, инсон қалби Ҳақ йўлида бўлса Иймон мақомига эриша олади, Ҳақнинг инсонни кўриб тургани каби инсон ҳам Ҳақни ҳис қилиб туриши ҳолати - бу сир ва руҳ ибодати бўлиб, бунда инсон Эҳсон мақоми даражасига кўтарилади. Демак, Юсуф Ҳамадоний фикрига кўра, инсон руҳи камолотининг даражалари қалб, сир, руҳ босқичлари бўлиб, Эҳсон энг юксак мақомдир. Унда руҳ бутун вужудни Ҳақ йўлига хизматда бўлишини бошқариб туради.

Юсуф Ҳамадоний бу мақомларни куйидагича шарҳлайди: “ақлли ва покиза инсонлар дуруст ва тўғри ишлари уйғоқ қалбдан вужудга келишини биладилар. Саҳиҳ (тўғри) фикрлар тамиз сирларидан ҳосил бўлади. Покиза сир эса соф ва муқаддас, тоза руҳдан вужудга келади” [17;48].

Инсон камолот даражасини Юсуф Ҳамадоний Исломи, Иймон, Эҳсон мақомларига ажратиб, улардан эҳсон олий мақом деб ёзади. Исломи мақомида бадан, иймон мақомида қалб, эҳсон мақомида сир ва руҳ камолга етган, Ҳаққа таслим бўлган бўлади.

Юсуф Ҳамадонийнинг тана ва руҳга оид ғоялари Абдулхалиқ Гиждувонийнинг Хожагон таълимотидаги “Даст ба қору, дил ба Ёр” (Кўл ишдаю, қалб Аллоҳ билан) ва Баҳоуддин Нақшбанднинг Нақшбандия таълимотидаги “Дил ба Ёру, даст ба қор” (Қалб Оллоҳ билан, кўл меҳнатда) шиорларининг вужудга келишига ғоявий асос бўлиб хизмат қилган. Натижада бу таълимот аҳли хилватни анжуманда қилиб, ҳалол меҳнат билан тананинг қувватларини

эзгулик йўлида сарфлаб, мудом Ҳақни қалба зикр этган, тафаккур ва шукрда бўлган. Айнан бу таълимотларнинг тана ва руҳ истакларига меъёрда муносабати ва меҳнатсеварлик, инсонпарварлик, хушёрлик, огоҳлик ғоялари уларни жаҳон миқёсида тарқалишига ва ҳозирги кунда ҳам тирик бўлиб яшашига имкон берган. Шунинг учун ҳам, Юсуф Ҳамадонийнинг ғоялари бунёдкор бўлиб, баркамол инсон тарбияси учун муҳимдир. Бу ғоялар жамиятда тинчлик ва хотиржамликни таъминлашнинг асосидир.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Юсуф Ҳамадонийнинг “Рутбат ул-ҳаёт” асарини ўрганиш ва унинг мазмун - моҳиятини ёш авлод онгига сингдиришнинг аҳамияти каттадир. Чунки, бу асар бир томондан, инсоннинг ўзлигини англашга ёрдам берса, иккинчи томондан унга ҳам жисман, ҳам қалбан, ҳам руҳан осойишта, тинч, хотиржам яшаш йўлларини ўргатади. Ахборот хуружи авж олган глобаллашув шароитида турли минтақалардаги нотинчликлар, уруш оловини ёқиш истагидагилар, ўзларининг машъум ниятларига эришиш йўлида ислом динини ниқоб қилиб олган қора кучларнинг вайронкор ғояларидан ёшларимизни ҳимоя қилишда Юсуф Ҳамадонийнинг мазкур асаридаги тинчликка ундовчи бунёдкор ғоялар долзарб аҳамият касб этаверади.

Юсуф Ҳамадонийнинг “Ҳаёт мезони” (Рутбат ул-ҳаёт) асаридаги ғоялардан куйидаги умумий хулосаларни чиқариш мумкин:

- Тана нафс билан боғланган. Тана ҳузур-ҳаловатини меъёрида сақлаш учун нафсни жиловлаш лозим.
- Нафси жиловланган, бўйсундирилган тана руҳ итоатида бўлиб, эзгуликка хизмат қилади ва Ислом мақомида бўлади.
- Тана ва руҳ истакларига бундай меъёрда муносабатда бўлиш инсон ҳаёти учун зарур.
- Инсон ўзига берилган ҳаётий имконият тана ва руҳ қувватларини эзгуликка сафарбар этиши ва шу билан тинч, хотиржам яшаш ўз тириклик мезонини билишини англатади.
- Инсон ўз ҳузур-ҳаловати, хотиржамлиги манбаини тўғри англаши, меъёрига, мезонига етказиши ўз номига муносиб тирик мавжудот бўлишига имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Зойиров Э., Алимова М. Саломатлик фалсафаси. – Т.: Турон замин зиё, 2015. – 163 б.
2. Наврўзова Г., Зойиров Э., Юнусова Г. Тасаввуфда инсон ва унинг камолоти масаласи. – Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2006. – 133 б.
3. Наврўзова Г., Юнусова Г. Ўзликни англашда хотиранинг ўрни ва роли. – Т.: Чашма Принт, 2013. – 125 б.
4. Наврўзова Г. Нақшбандия тасаввуфий таълимоти ва баркамол инсон тарбияси. – Тошкент: Фан, 2005. – 233 б.
5. Наврўзова Г. Н Нақшбандия – камолот йўли. – Тошкент: Фан, 2007. – 189 б.
6. Наврўзова Г.Н. Нақшбандия – хушёрлик йўли. – Тошкент: “Фан” нашриёти, 2024. – 184 б.
7. Наврўзова Г.Н., Нурматова Н.У. Юсуф Ҳамадоний – Етти Пирнинг табаррук устози. Т.: “Mashhur-press” нашриёти, 2016. – 148 б.
8. Наврўзова Г.Н. Нақшбандия таълимотида ҳаёт тушунчаси. *Islom tafakkuri*. 1-Maxsus son. 2023. – Б. 3-10.
9. Наврўзова Г. Назар бар қадам – ҳаётбахш ғоя. // *Мулоқот*. 2003-№3, 38-40-бетлар.
10. Наврўзова Г. Назар бар қадам // *Мулоқот*. 2004. №5, – Б. 23-25.
11. Наврўзова Г. Юсуф Ҳамадонийнинг инсон камолотида оид ғоялари. // *Имом ал-Бухорий сабоқлари*. 2006 -№3, – Б. 198-201.
12. Наврўзова Г. Бухородаги Юсуф Ҳамадоний ирфоний мактаби. // *Бухоро мавжлари*. 2007. – № 3. – Б. 32-34.
13. Наврўзова Г.Н. Абдулхолик Гиждувоний. Самарқанд: “Имом Бухорий халқаро маркази”, 2020. – 108 б.
14. Файзуллаев О. Нафс, жон ва руҳ. (Қуръон, тасаввуф ва фандаги талқинлари). Т.: *Akademiya*, 2005. 107 б.
15. Фахруддин Али Сафий. Рашаҳоту айнил-ҳаёт («Обихаёт томчилари»): тарихий-маърифий асар / Табдил қилувчилар, нашрга тайёрловчилар: М.Ҳасаний, Б.Умрзоқ. Масъул муҳаррир: Б.Умрзоқ (ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти). – Т.: Абу Али Ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, 2004. – 536 б.
16. Хожа Абдулхолик Гиждувоний. Мақомоти Юсуф Ҳамадоний. – Т.: Янги аср авлоди, 2003. – 23 б.
17. Хожа Юсуф Ҳамадоний. Ҳаёт мезони (Рутбат ул-ҳаёт)/Таржимон ва сўзбоши муаллифлари Сайфидин Сайфуллоҳ, Нодирхон Ҳасан. – Т.: Янги аср авлоди. 2003. – 63 б.